

IMAJU LI DRŽAVE VLASNIKA: OSVRT NA KNJIGU RAT I MIT DEJANA JOVIĆA

Milan Radonjić

DEJAN JOVIĆ
RAT I MIT
Fraktura, 2017, Zagreb, str. 416.

Granica koja odvaja izučavanje politike i uzimanja učešća u njoj, bilo direktnom akcijom u političkom polju ili kroz kritički oštro i beskompromisno razmatranje aktuelnih društvenih trendova jedan je od ultimativnih izazova Političke nauke. Taj moralni imperativ da se naučni principi samere sa društvenim igrama moći je na jedan ili drugi način svojevrsna društvena intervencija koja je nužnost, profesionalni rizik, ali i iskaz istinskog, modernog patriotzma i pripadnosti društvu koje se preciznom i argumentovanom kritikom želi učiniti boljim. To je takođe intervencija koja odvaja svakodnevno od izuzetnog. Upravo je takva intervencija knjiga *Rat i Mit*, profesora Dejana Jovića.

Rat i Mit jesu svojevrsna odbrana liberalne demokratije ali i akademske slobode, neotuđivog prava da se društveni fenomeni nazivaju pravim imenom i da se kazuju neprijatne istine o zajednici kojoj se pripada. Na isti način ova knjiga bavi se neraskidivom, povratnom svezom između mitskog svetonazora i rata kao njegovog izvorišta. Taj *perpetuum mobile* u kome se rat i mit međusobno porađaju, podstiču i hrane je centralni fenomen kojim se Jović bavi i koji se tiče svih balkanskih nacija. To je poziv na odrastanje i napuštanje opasnih bajki koje tvore tragedije.

Dok arhivistički temeljno i dokumentovano demontira tabue i desakralizuje ono što bi svakako samo po sebi trebalo biti profano, autor istovremeno upozorava političke elite da moraju izbeći ponavljanje grešaka koje su činila jugoslovenska rukovodstva. Raspad Jugoslavije ali i sudbina Jugoslovena česta je referenca u ovom delu, najpre kada se govori o nasilju nad njenim građanima i greškama, odnosno odsustvu akcije kolektivnog rukovodstva balkanske socijalističke federacije. To je država koja je odumrla,

kaže Jović referirajući na svoje prethodno delo ističući da je opstanak te države bio uslovljen trajanjem ideoloških premisa, odnosno mitova koji nisu smeli biti dovedeni u pitanje niti kritički preispitivani. Dakle reč je tu o odvajanju profanog od svetog, crkve od države, verovanja od prava.

Posebnu odliku ovog dela predstavlja njegova dimenzija istorijskog dokumenta kroz obilje istorijskih referenci koje čitaocu nude pun spektar informacija o vremenu posle pada Berlinskog zida do raspada Jugoslavije, odnosno rata.

Dajući uvodne premise autor navodi specifičnu poziciju Hrvatske koja je posle uspostavljanja kontrole nad celom svojom teritorijom zadržala podjednako ulogu pobednika i žrtve. Nadalje sa time u vezi on postavlja ključno pitanje: Može li jedna država imati vlasnika?

Da li je država stvar, ili nešto drugačije?

Čija je država? Da li treba da služi svim svojim građanima, ili pripada samo „onima koji su je stvorili.“ Svaka država jeste monopol sile na izvesnoj teritoriji, ali šta onda kada se taj balans pomeri i monopol na nasilje prestane da bude ekskluzivitet državnog aparata prinude. To je pravi i dovoljan preduslov za rat, kaže autor.

Razbijajući monolit o vekovnoj težnji ka samostalnoj državi, u prvom poglavlju, „Rekonstrukcija nakon historijske traume“, Jović minuciozno i dokumentovano ističe naglašenu ambivalenciju hrvatskih građana po pitanju opstanka Jugoslavije, odnosno nužnost rata, kako bi ta težnja zaista prevladala. On donosi jednu novu vizuru te kolektivne odluke pozicionirajući hrvatski nacionalni korpus između dve vatre: Slovenačkog, i separatizma hrvatskih Srba. To je mesto rođenja strahova, frustracija i poziva na samoodbranu, pokliča na nacionalno jedinstvo i oprez prema drugima. Nacionalne manjine tako postaju neprijatelji a interpretacija Jugoslavije i jugoslovenskog iskustva, umesto bitke za prošlost, postaje bitka za budućnost. Vreme je to političke, ekonomske, državne ali i identitetske tranzicije, tranzicije iz mira u rat, kada su autoritarne ideološke matrice, nacionalno pitanje pretvorile u instrument uništavanja razvojnih šansi.

Jugoslovenska država koje tada već više nije bilo u punom, dakle jedinom smislu, bila je talac ideologije tabuizirane poput mita o kome se nije moglo govoriti. Njeni građani ostali su izloženi nasilju kome država nije mogla stati na put. Reč je tu o ljudima, građanima i državnom razlogu. Ovaj mnogo puta zloupotrebjeni termin poslužio je kao i previše puta kroz istoriju da se gazi preko ljudi i potiranjem individualnih, stvara kolektivna istorija – istorija masovnih ubistava. Jović govori u njihovo ime, u ime građanina, kada pita čija je država, da li onih koji u njoj žive, ili onih koji su je stvorili ratom.

Najviše Jugoslovena živelo je u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Na izvesan način jedan od zaključaka koji se može izvesti po čitanju Jovićeve

knjige je da je Jugoslavija mogla postojati sve dokle god su njeni Srbi bili i Jugosloveni, a kada je toga nestalo, nestalo je i Jugoslavije. Demokracija je prihvatana samo kao princip većine, dok su manjine pokušavale da ostvare *status quo*. „Pretvaranje konstitutivnih naroda u nacionalne manjine bio je jedan od glavnih razloga koji je onemogućavao konstituiranje demokratske Jugoslavije u 1989“ (str. 58). Promena koja je bila pred vratima – tranzicija koja je, kako kaže Jović bila politička, ekonomska, državna, takođe identitetska, ali i tranzicija iz mira u rat (str. 72).

Jugoslovenski poredak bio je nominalno pluralističan ali ne i demokratski i ne liberalan. Umesto demokracije jugoslovensko rukovodstvo ponudilo je decentralizaciju i deetimizaciju odgovorivši na dolazeći talas promena policentričnim autoritarizam koji nije mogao opstati. „Sistem je ostao vođen po formi nacionalno a socijalistički po sadržaju, što je značilo: u formi pluralističko, a u sadržaju monističko. Monistički karakter ideologije u Jugoslaviji sprečavao je ili ograničavao političku pluralizaciju a time je sputavao slobodnu diskusiju o identitetskim pitanjima. Mnoga od njih bila su potisnuta na margine, tabuizirana i mitologizirana“ (str. 77).

Drugo poglavlje posvećeno je vremenu stvaranju rata u Hrvatskoj. Jović ga započinje objašnjavajući kontekst Evrope sa kraja osamdesetih godina i posebno prelomne 1989. Ta famozna godina koja se u Jugoslaviji „nije dogodila“ donela je promenu pre svega na ujedinjenjem Nemačke. Pad Berlinskog zida označio je kraj Hladnog rata i doneo trenutak anarhije i haosa u kojem je sve što je ranije bilo nezamislivo, postalo moguće.

Međunarodne okolnosti, pre svega ujedinjenje Nemačke i povratak nacionalizma u Evropu ostavio je kontinent bez nadzora uz ignorisanje SAD koja je savetovala Sloveniju i Hrvatsku da odustanu od jednostrane secesije, a Srbiju i Crnu Goru da odustanu od upotrebe sile. Svaki od aktera čuo je samo jednu polovinu te poruke, primećuje lucidno autor. Dolazi do nadmetanja između EU i SAD a kasnije projektovanje moći Nemačke i njenog takmičenja sa Amerikom zbog koga će stradati puno ljudi u Bosni i Hercegovini. Čitajući Rat i Mit primetno je da autor kao da ima naviku da govori neprijatne istine, poput one da je Berlinski zid nekima pao na glavu, dok je rat na Kosovu kao završetak Jugoslovenske drame tamo gde je njen raspad i započeo, doveo Putina na vlast u Rusiji, baš kao što je rat u Jugoslaviji potpomogao opstanak NATO posle okončanja hladnog rata, ali i da je brisanje Srpskog kao konstitutivnog naroda iz Ustava Hrvatske, odnosno njihova radikalizacija u konačnici dovela do rata u Hrvatskoj.

Neomarksističke ideje o jezgri i periferiji autor smatra za relevantan analitički instrument kada treba razumeti različite epilogе istovetnih istorijskih događaja, ali na manjoj ili većoj udaljenosti od centra zbivanja. Kao što je ideja samoodređenja u Americi proizvela demokratiju, a u Evropi nakon Prvog Svetskog rata nacizam i fašizam, tako je i nemačka ideja *Mi*

smo jedan narod imala potpuno različit učinak i rezultat u dva različita konteksta. Jer kako podcrtava autor, dominantna ideja epohe, odnosno njen duh proizvode očekivan učinak samo u jezgru, imperijalnoj ili postimperijalnoj metropoli (makar ona bila i republika) U kolonijama, na rubu, u poluperiferiji i periferiji ona proizvodi kaos i nasilje. Jedini način da se to zaustavi, je u hegemonskoj intervenciji jezgra nad periferijom, odnosno njenom spoljašnjem pacifikovanju.

Poruka nemačkog ujedinjenja – *Mi smo jedan narod*, imala je dakle sasvim drugačiji odjek u višenacionalnim socijalističkim federeacijama. U Jugoslaviji, taj istorijski događaj označio je kolaps autoriteta ali ne i autoritarnosti. Stvaranje straha od drugog, uz nejasne granice identiteta pripadnosti nacionalnom i nadnacionalnom korpusu doneo je brisanje sećanja. Od „niko nas neće rastaviti“ stiglo se do „nikada nismo mogli zajedno.“

Novi dizajneri identiteta podsticali su strahove i neizvesnost kako bi doprineli nacionalnoj homogenizaciji i mobilizaciji Hrvatske zarad postizanja međunarodnog priznanja. Strah od raspada države, koji se i dogodio svim jugoslovenskim republikama po raspadu Jugoslavije, imao je za rezultat nastanak agresivne retorike a kasnije i mobilizaciju za rat. Tako je strah kao negacija slobode i ultimativni brisač sećanja, postao i sredstvo transfera čitavog jednog društva iz mirnodopskog u ratno stanje. U autoritarnim režimima država čini sve da građanima oduzme lična sećanja sećanja dok u onim liberalnim, oni bi trebali izgubiti pravo na ono službeno. Politika službenog pamćenja kombinovala je pamćenje i zaborav kao dva tipična načina kojima je konstruisala novi mit.

Ipak istini za volju kultivisanje i instrumentalizacija straha nije bila inovacija republičkih rukovodstava. Strah građana od istinske demokratije bio je podstican sećanjima na stranačke svađe u parlamentu Kraljevine Jugoslavije. Socijalistička Jugoslavija bila je pak okružena *Brigama*, pod parolom *živeti kao da će sto godina biti mir a spremati se kao da će sutra izbiti rat, da neprijatelj nikada ne spava*, dok se državljanstvo sticalo kroz služenje vojnog roka uz glorifikaciju Narodno Oslobođilačke borbe.

Rat je dakle još u samoj Jugoslaviji bio instrumentalizovan za ciljeve održanja poretka, a trajna spremnost za rat uz doktrinu odbrane zasnovane na konceptu „naoružanog naroda“ bio interpretiran kao jedina odbrana od nemani koja je pretila iz mraka.

Kada govori o interpretaciji rata u modernoj Hrvatskoj, autor kaže da je rat nada onima koji su izgubili nadu, trajna rezervna opcija za socijalnu afirmaciju ali i način za upravljanje tokovima društvenog razvoja povlačeći paralelu sa stihovima *Internacionale*, himne globalnog komunizma. Prema njegovim rečima, ratni narativ je okovao Hrvatsku u poluvanredno stanje ni rata ni mira, koje traje.

„Rat je nada onima koji su izgubili nadu – i obećanje koje nije ostvareno onima koji su već jednom ratovali. On je izvor i osećanja izdanosti i prevarenosti, kao i nade u konačnu promjenu. On je dakle mnogima jedina šansa i jedina nada. Istodobno, on je razlog stalne odgode neke drugačije, bolje budućnosti, za koju ne želimo preuzeti odgovornost sada i ovdje“ (str. 115).

Kada je koncept i pojam samoodređenja uveden u Evropu u doba pada imperija tokom Prvog svetskog rata došlo je do njegove značajne redukcije. Ovo pre svega jer u Vilsonovskom smislu samoodređenje naroda jeste sinonim za demokratiju i povezan je sa idejom demosa, baš kao što narod u tom čitanju ovog pojma nije bio povezivan sa idejom etnije. Stvar se, piše Jović, dodatno zakomplikovala činjenicom da su pojam, ideja i praksa samoodređenja na prostore bivše Jugoslavije ušli posredstvom Staljina a ne Vilsona. Nekadašnji Lenjinov komesar za nacionalno pitanje, ostao je u Jugoslaviji autoritet u području teorija nacionalizama sve do kraja osamdesetih godina. Tako je Staljinova formulacija o *pravu naroda na samoodređenje, uključujući i pravo na odcepljenje* našla svoje mesto u školskim udžbenicima ali i Jugoslovenskom Ustavu.

„Paradoksalno je, ali ne i neistinito da su se upravo separatisti, nacionalisti i antijugosloveni najviše naslanjajući na Staljina i Staljinovu formulaciju (bez navođenja imena njenog autora) pri čemu su neki (poput Franje Tuđmana) bili sasvim sigurno svjesni da to rade, a mnogi drugi su to radili u uvjerenju da se radi o univerzalno prihvaćenoj normi međunarodnog prava, a ne o staljinističkoj interpretaciji koja nije univerzalno primenjiva – jer bi izazvala novi svetski rat, kaos i kolaps međunarodnog sustava“ (str. 165).

Nestanak Istočne Nemačke odnosno socijalističkih federacija interpretiran je njihovom navodnom neodrživošću uslovljenom samim federalnim uređenjem iako je zapravo glavni razlog raspada bio kolaps ideologije a potom i nacionalizam koji se javio na ruševinama internacionalnog marksizma. Nemačko ujedinjenje je pokazalo, piše Jović, da se nacionalizam nije samo javio na istoku nego i na zapadu i ne samo u Jugoslaviji već i u samoj centralnoj Evropi.

Kao i u svom prethodnom delu *Jugoslavija: država koja je odumrla*, Jović odvaja temu raspada zemlje od rata, iako ga smatra za jedan od ključnih uslova koji je sukobe učinio mogućim:

„Rat je bio sa jedne strane, rezultat promjena u međunarodnom sustavu, a s druge rezultat odluka koje su relevantni akteri donosili u okolnostima u kojima su se našli,“ piše on podcrtavajući da je o motivima možda prerano govoriti i pisati uz osvrt na činjenicu da je arhivska građa u Hrvatskoj strogo kontrolisana te da je za pristup građi o događajima od pre 30 godina i dalje potrebna sigurnosna provera i dozvola posebne vladine komisije:

„Pristup činjenicama tretira se kao sigurnosni rizik, pa se omogućava samo onima koje provjeri služba sigurnosti. To već samo po sebi govori o karakteru samog procesa, kojemu je glavna zadaća da konstruira mit, a ne da podtakne nezavisna istraživanja utemeljena na dokazima“ (str. 173).

Nadalje nije nikakvo čudo da je Jovićeva knjiga dobila veliki publicitet podjednako pozitivan i negativan, jer on govori istinu u lice moći a to je uvek polarizujuća pozicija. Pozicija izuzetnosti. Tako pišući o konceptu jedne istine, on govori i o konkretnim ljudima koji su hteli rat i koji su ga u konačnici i stvorili. Učinili su to kako bi privukli pažnju relevantnih aktera, jer se nažalost pokazalo, da mirne i nenasilne političke inicijative često ne uspeavaju nikoga da zainteresuju. Rat je stoga ponekad politički koristan zaključuje on. I te kako jeste, jer reč je tu o prirodi države i naličju politike imperija koje po instinktu vide svaku prekompoziciju snaga na terenu kao mogućnost da bolje zaštite svoje stvarne, ili makar simbolčke interese.

Takođe, ističe Jović one koji žele rat može u toj nameri osujetiti samo veća sila a to je država, no kada nje nema kao što tada već nije bilo Jugoslavije, ostaje mogućnost strane intervencije, za koju nažalost takođe nije bilo interesa. Rat je postao nova nulta tačka:

„Bio je prilika da se napravi novo miješanje kostiju (fašista i antifašista) novo miješanje karata – da se napravi nova raspodijela onoga što treba pamtit i onoga što (i kako) zaboraviti. Bio je to novi izgovor za novo sjećanje i novi zaborav, za lustraciju Srba i Jugoslavena, ali i za uključivanje nekad komunističkih a sada nacionalističkih Hrvata: svih onih koji su negirali svoj vlastiti životni put i skrivali svoje životopise, ili su makar imali spremno oportuno objašnjenje za svoju komunističku prošlost. To objašnjenje bilo je mitsko. Njega je proizveo i producirao, izrekao i u javnosti predstavio, novi mit, prema kojem su svi Hrvati uvijek željeli Hrvatsku i o njoj sanjali“ (str. 186).

Pošto u prva dva poglavlja pozicionira uzroke rata i kontekst koji ga je omogućio, u ključnom trećem poglavlju autor se bavi nastankom mita koji je nastao iz rata odnosno posledicama mitotvorstva tokom proteklih 25 godina. Bitka za interpretaciju (službenu) događaja tokom rata u Hrvatskoj postala je njegov nastavak.

Već na samom početku ovog dela knjige Jović ističe nelogičnost temeljne pretpostavke mita o domovinskom ratu kao nultom času nacije u kojem je „stvorena“ moderna Republika Hrvatska. Sve ono što je postojalo ranije a najpre ZAVNOH na kojemu hrvatska država zapravo temelji svoje postojanje, ignoriše se kao san ili u najboljem slučaju kao priprema za razdoblje kada je država zaista stvorena. O odnosu branitelja odnosno njihovih glasnogovornika prema NOB najbolje govori podatak o hiljadama porušenih spomenika vezanih za to istorijsko razdoblje.

Jović citira izjavu Vladimira Šeksa jednog od najkonzervativnijih hrvatskih političara i kako kaže, istaknutog mitotvorca: „U Hrvatskoj Domovinski rat nije još u potpunosti završio. Završile su dvije njegove faze – bitka za nezavisnost zemlje i teritorijalno ujedinjenje. Ali završna, treća faza, koja se odnosi na interpretaciju Domovinskog rata i dalje se vodi“ (str. 200)

Jednaku pažnju kao nametnutim sećanjima autor posvećuje i namećanju službenog zaborava poredeći ga sa retuširanjem fotografija Staljinove nomenklature na kojima su nepodobni pojedinci jednostavno nestajali. Taj *damnatio memoriae*, neophodan je, jer mitotvorci su tašti kaže autor. Stoga im nije dovoljno da budu tek naslednici jedne duge tradicije – oni moraju biti stvoritelji novog sveta i novog početka istorije.

Vraćajući se na jednu od početnih premisa po kojoj je Hrvatska stekla oreol pobjednika i žrtve Jović ističe da je takvu zemlju veoma teško menjati iznutra. Legitimitet pobjednika stečen *via facti* često se koristi da bi se stvorila nova vrsta političkog i društvenog uređenja. Kao jedan od primera za državu pobjednika-žrtvu autor navodi Srbiju posle Prvog svetskog rata. Taj legitimitet dakle ne izvire iz demokratije, već iz rata i zbog toga se njegovi vlasnici ratu stalno vraćaju.

Sa druge strane, žrtve koje ne odgovaraju čistoći mita, žrtve su same sebe, one se ne računaju. „U svijetu u kojem politika proizvodi korisne slike stvarnosti, u kojem se konstruiranje laži smatra vrlinom ili makar neproblematičnom nužnošću (lagati za domovinu) – sve dok uspijeva proizvesti željeni učinak – konstruiranje mitova je unosna politička aktivnost.“ A mit i sloboda su, piše Jović, međusobno suprotstavljeni pojmovi. Nadalje, ovakva propaganda zasnovana na lažima i konstrukcijama ne samo da urušava mogućnost argumentacije u javnom diskursu već dovode do narušavanja same biti liberalne demokratije. Autor ovim argumentom, ali i greškama leve političke alternative u Hrvatskoj poput prihvatanja narativa desnice objašnjava izbornu propast SDP.

Četvrto poglavlje nazvano **Etnototalitarizam svakodnevice** bavi se redefinisanjem samog pojma totalitarizma povezujući ga brojnim primjerima sa njegovom etničkom mutacijom. Mitotvorci sebe smatraju legitimnim vladarima i ne prihvataju izbornu legitimaciju, dok se manjinska pitanja stavljaju u bezbedonosni kontekst, pa čak i sama vlast iako je izabrana može biti oglašena za nenarodnu. U takvim društvima javnost nosiocima manjinskog mišljenja nije dopuštena a privatnost im nije omogućina. Za njih nema ni *slobode za ni slobode od*. U najboljem slučaju ih se ignorira kao da ih nema, a u najgorem se učini sve da ih i zaista ne bude. Zbog toga je kaže Jović svaki totalitarizam u svojoj suštini antiliberalan, antipluralistički i antipolitičan. U društvima u kojima dominiraju kultovi ličnosti a individualnost nije poželjna, autonomija pojedinca tretira se kao otpadništvo:

„Izdvajanje iz kolektivnog Mi nikada nije neutralno, nego može biti samo svesno ili nesvesno neprijateljsko“ (str. 290).

Dotičući se same ideje totalitarizma Jović kao da poentira obrađujući ujedno suštinu svog dela ali i problema sa kojime će se u narednim godinama i decenijama morati da suoči i sama Hrvatska. On kaže da je totalitarni poredak u nameri da postane totalna zajednica zapravo u stalnom ratu odnosno u permanentnom izvanrednom stanju usmerenom protiv pojedinca. Ono posle nekog vremena postaje uobičajeno, dok rat sa spoljašnjim i unutrašnjim neprijateljima suspenduje slobodu i pluralizam. Bez rata se ne mogu postići ciljevi totalitarnih ideologija jer se njima zapravo zamenjuje politika.

Kada postoji rat umesto politike, rat je stvaran a politika je samo performans, ritual suspendovanog značenja. Ratnici su jedini koji poseduju legitimitet i važniji su od političara i bilo kog građanina, svakoga ko tu živi, a rat postaje mera prava svakog građanina.

„Suvremena Hrvatska bori se sa demonom totalitarnosti koji je nastao u njenoj utrobi i zbog kojega se, zbog okolnosti u kojima je nastala, teško može osloboditi. Ona nije totalitarna država. Ali, u njoj postoje i oni koji su nezadovoljni pluralizmom, individualizmom i slobodom, kao i oni koji smatraju da rat nije i ne smije biti dovršen jer prava suverenost još nije postignuta, a rješenje vide u totalitarnim modelima“ (str. 291).

Ponovno uvođenje vojnog roka, registri izdajnika, Jasenovac kao sabirni logor za one koji su ustali protiv Hrvatske, samo su neke od interpretacija i ideja koje Jović navodi kao primere za totalitarne tendencije koje kritikuje.

„Radi se o tendencijama stvaranja totaliteta uz isključivanje svih onih (pa makar bili i većina) koji se ne slažu sa onim što avangarda, elita, smatra ne samo najboljim nego i jedinim mogućim. Radi se o tendencijama kojima je cilj promoviranje jedinstva unutar samo jedne od opcija, na štetu svih drugih“ (ibid.).

Kao jedan od bitnih momenata u ovom delu knjige Jović ističe razliku između Fašizma – ideologije totalne države, odnosno Nationalsocijalizma čija se zamisao zasniva na ideji rasne supremacije. Nationalsocijalizam je poražen kaže autor ali Fašizam – nije. Apsolutna suverenost, na neki način povezana je sa idejom Fašizma kaže on ističući da se u Hrvatskoj ova ideja javila sa samim trenutkom formiranja države.

„Suvreizam koji je utemeljen na liberalnim načelima insiztirat će na ideji *slobode* pa će i stvaranje države interpretirati iz te ideje i oko nje. Takođe pod *samoodređenjem* neće smatrati samo *odcijepljenje* od drugih – nego prije svega, pravo na *unutarnju suverenost*, a to znači pravo svakoga da odlučuje o sebi, bez nekog apsolutnog višeg autoriteta. Pravo na *samoodređenje* nije samo pravo na nezavisnost, nego je i pravo na odlučivanje,

(str. 296)“ podcrtava Jović još jednom se vraćajući na razliku Vilsonovog shvatanja samoodređenja kao sinonima za demokratiju, za razliku od Staljinovog i Lenjinovog koje je korišćeno pre svega u kontekstu razgraničenja i odcepljenju malih naroda i njihovom izdvajanju iz multikulturalnih država. Bitna razlika između ova dva shvatanja samoodređenja odnosi se i na princip horizontalne i vertikalne podele vlasti koji sprečavaju apsolutnu suverenost odnosno diktaturu pojedinca ili većine.

Autor ističe da jedno krilo hrvatskog nacionalizma nije zadovoljno onim što je postignuto po pitanju etničkog homogeniziranja i da se ista mora nastaviti i tokom mirnodopskog perioda:

„Njihova vizija domovine proizilazi iz ideje doma, a ideja legitimne vlasti – iz ideje vlasništva. Za njih je država dom nad kojim Mi i jedino Mi imamo pravo *vlasništva*.“

Totalitaristi nikada nisu zadovoljni statusom većine. Oni traže legitimitet koji je trajan i poziciju koja je izvan političkog polja – neupitna i jamčena za vjekove vjekova. Oni traže poziciju nadpolitičkog, odnosno državnog ili suverenog. Nije dovoljno biti većina, jer većina je podložna natjecanju sa drugima, te svoju legitimaciju izvodi iz činjenice brojnosti ili popularnosti“ (str. 312).

Zaključno poglavlje Jović otvara ističući činjenicu da su hrvatski nacionalisti sva tri svoja ključna cilja: nezavisnost zemlje, teritorijalnu reintegraciju i etničko homogeniziranje postigli ratom i da je stoga taj pojam toliko važan za njih.

„Taj rat koji se vodio prije svega protiv manjina, i u kojem su glavne žrtve bile konkretne manjine tamo gdje su se zatekle (Hrvati u krajevima gdje su Srbi činili većinu, a Srbi i naročito Jugosloveni tamo gdje su bili u manjini u odnosu na Hrvate) konstruirao je *novu Hrvatsku*, Hrvatsku u kojoj je zavladao duh, zakon i praksa etnonacionalizma“ (str.325)

Etnonacionalizam ne poznaje razliku između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, već u njemu postoji samo jedna nulta tačka istorije iz koje se ne sme nikada pomaknuti, kaže Jović ističući da nacionalisti mitotvorci smatraju da demokratski izabrani lideri koji nisu nacionalisti, nemaju legitimitet i predstavljaju opasnost za državu koju su oni stvorili. Pravi legitimitet po njihovom shvatanju leži u svetinji rata, ne u demokratiji.

Taj beg od demokratije u teokratiju i ideologizaciju ističe u zaključku Jović predstavlja otvorenu pretnju ne samo liberalnom već i demokratskom poretku u Hrvatskoj. Posebno je zanimljiva paralela koju autor nudi povezujući iskustvo delimičnog napuštanja mitova koje se u Evropi zbilo 1968 kao mogućnosti da se krene dalje i primer neuspešnog preuzimanje mitova od generacija rođenih u vreme drugog svetskog rata u Sovjetskom savezu i Jugoslaviji.

Danas generacije koje su rođene u vreme ratova devedesetih ulaze u godine onih koji su pokrenuli talas promena u Evropi krajem šezdesetih. Da li će do sličnog procesa doći na Balkanu danas? Knjiga koja je pred nama je dragocen putokaz u tom pravcu. Dalje od mitova, bliže slobodi.